

Velanda gravfält från Yngre Järnåldern

Namn: Ordet Velanda härrör förmodligen från två sammanvävda ordet, veidir från fornnordiskan som betyder jakt eller fiske och ordet landa som betyder terräng.

Geografisk plats: Velanda nämns visserligen redan år 1385, men ska då ha legat någon kilometer längre västerut. Gården flyttades hit, sedan den bränts ner av danskarna år 1612. Detta gravfält finns i Väne härad i Velanda Socken. Velandabygden är en stor jordbruksbyggd och runt omkring finns många fornlämningsplatser. Det är ett skadat gravfält. Gravfältet är svagt sluttande till en slät moränmark med berghällar. Området är ganska väl vårdat och är lätt tillgängligt för besökare. Torvor och småbuskar växer över delar av en kantkedja och över stenar. Vid kanten av gravfältet finns lövträd. Vägen vid gravfältet tar en krök runt Gravfältet för att man ska få en enklare väg att färdas på. Tidigare har det funnits granskog här, då granar växer nära, men Velanda blev svårt härjat av bränder under danska krig på 1600-talet och granarna kan ha försvunnit eller sågats ner vid senare tillfälle. Krigslarm från Gyldenlöwefejden hördes säkerligen hit från Gärdhems dåvarande kyrkoplats på 1600-talet. Soldaterna hade sina hästar i Gärdhems kyrka. I närheten finns den stora ån, Lerumsån/Slumpån, som i förlängningen når Vittene gravfält, där det vid utgrävningar har hittats guld och boplatser. Vid Högarna i Vittenes närhet finns också stora gravfält från järnåldern och ligger inte så långt från Velanda. Lerumsån går från Göta älv upp mot Hunneberg och har förmodligen varit en stor vattenväg. Denna å går från Hunnebergstrakten via Vittene, där guldet hittades och ner förbi Velanda och till Göta älv. När man tar sig mellan Hovgårdssjön, där man funnit lämningar från boplatser, och till Lerumsån passerar man detta gravfält. Ån byter namn några gånger innan den slutligen når älven. Vid Norra Björke där ån strax kommit nedför Hunneberg finns lämningar efter en forntida jordbruksbyggd med Sveriges näst största hällkista vid Jutemossen och gravfält med vikingagravar. Detta tyder på att vattenstråket Lerumsån varit betydande och att människor bosatt sig nära en vattenled och brukat jorden samt gjort sina bosättningar sedan långt tillbaka. Ofta lades gravfälten på en höjd för att synas över nejden.

Boplatser: De tidigast belagda boplatserna finns vid Hovgårdssjön, där det funnits en större hövdinga/kungsgård. Det är flera hundra år sedan som "slottet" funnits. Användbart byggnadsmaterial har hämtats vid denna större gård och finns i byggnader på Velanda säteri. Velanda säteri ligger nära gravfältet. Långhuset som man tidigare bott i utvecklades till små bostadshus, och flera med annan funktion än att bo i. Gravplatserna blev ganska nära gården eller byn. Gravfältet är från yngre delen av järnåldern. Förmodligen har gravplatsen varit knuten till en gård eller byn, och det är troligt att det använts vid flera tidsepoker.

Yngre Järnålder: Övergången till den epok vi kallar för Yngre Järnålder, märks i en bofastare befolkning samt ändrade begravningsseder och troligen en ändrad tradition vad gäller gudomliga väsen och myter, samt akter vid begravningar. Människorna blev mer bofasta och den sociala strukturen i samhället ändrades. Nu är bebyggelsen under Yngre järnåldern mer ett fast boende och att mer fasta jordbruksmarker blir knutet till speciella platser och gravsättning blir i närheten av marken. Det finns nu stormannaätter och med det den övriga befolkningen som ägde mindre och kanske också var trälar. Jordbruksredskapen utvecklades och blev mer effektiva. Senare var det ett kristet inflytande och man brände inte sina döda längre, utan man jordade dem. Det blev ett varmare klimat på 700-talet e.k. och med detta också en stor befolkningsökning. Då blev den period vi kallar Vikingatid.

Fornlämningsplats: Velanda gravfält, är i storlek ca 100 x 50 meter. På platsen finns 30 stensättningar, 4 högar samt 4 älvkvarnar. En av högarna har en grop i mitten.

Skyltning: Gravfältet är skyltat med en nyare skyltning, där skyltningen och tillträdet till gravfältet flyttats och är närmare åtkomligt vid en uppgjord parkeringsyta för fordon.

Gravfältet är troligen anlagt under yngre järnålder och berättar om gravläggningar. Folkvandringstiden var 400-500 e.k. och därpå följde Yngre Järnåldern 500 e.k. – 1050. e.k. Mot slutet av Yngre Järnåldern var också Vikingatiden. Nu gjorde man vapen av järn och kunde hantera och göra verktyg av järn. Men den del av gravområdet som vetter mot berget och är lite mer kuperat, där finns en stor sten med älvkvarnar på, där är det ganska torvigt. Stenblocket innehåller fyra älvkvarnar med ett par cm djup och omfång. Troligen har skålgroparna använts för att blidka gudarna för att få goda skördar, eller kanske barn eller att de döda skulle få en fin färd till dödens rike. Vi kan idag inte tyda de signaler, myter och tecken i naturen som gav meddelanden förr, men som vi inte förstår idag. Plundringar förekom där en hövding samlat en skara yngre män runt sig och rövade skatter för att bli rikare. Plundringarna var inte alltid så lyckade utan många blev dödade eller hamnade i slaveri.

Offerskålar: De fyra älvkvarnarna finns på en sprucken slät stens ovansida och älvkvarnarna är några centimeter i omfång. Älvkvarnar kallas de små urgröpningsarna i sten som man förr trodde att älvorna använde för att mala sin säd. Det var naturligt att tänka så då dimslöjorna över fälten gav utrymme åt fantasin. Offerskålar är ett annat ord på urgröpningsarna, då de små hålorna som smorts användes för att med värdefulla offer blidka gudarna. Skålgropar hittar man ofta nära gammal kulturmark. De hör troligen ihop med offerriter från jordens och människans fruktsamhet.

Bålbränning: Den döde hade bränts på bål. Vi vet inte om det förekommit rituella akter eller mytologiska riter vid begravingar på Velandas gravfält, men det är inte alldeles otroligt. Man tände ett bål där den döde lades och askan togs tillvara i ett krus som därefter begravdes med gravgåvorna. Bålresterna doldes sedan av stenar. Det som fanns kvar på platsen efter gravbålet hade man sedan till monument och strax intill bålet.

Gåvor. I graven hade den avlidne fått med sig gåvor av olika slag. Det var mat, vapen, smycken och husdjur men även rovfågel som den döde kunde behöva i nästa liv. Ibland var gåvorna höga och stora. Gravgåvorna skiljde sig åt, männen fick med sig hästar och sina vapen medan kvinnorna fick med sig smycken för att använda i nästa liv. Personliga gravgåvor kan medfölja i graven samt även brända ben från husdjur.

Gravform: Av sten och jord byggdes sedan gravplatsen upp till olika former som trekantiga, ovala, runda och fyrkantiga men även båtformade. En kantkedja av stenar gjordes för att märka ut gravplatsen. Och graven hade lite olika former. Vilken status i samhället den döde haft, rik eller fattig. Även vid gravsättningen fanns säkerligen en social skiktning, som berättade för befolkningen vilken plats en person haft i samhället. Mängden sten och jord var olika säkerligen beroende av vilken tid som graven angjorts samt även vilken status den döde haft i samhället. Man eller kvinna var av mindre betydelse på gravens storlek. Den avlidne kan ligga inom en stenram i marken som visat var en kista funnits. Från denna tid finns även rektangulära stensättningar.

Religion. Asatron var religionen som alla trodde på under Yngre Järnåldern. Man berättade från släkte till släkte om den vise guden Oden med hästen Sleipner som hade åtta ben. Åskguden Tor blev alla varse när han slog med sin hammare så att det åskade och blixtrade. Till dessa gudar offrade man för att få fin skörd, Freja eller god krigslycka, Tyr.

Sägner: Hovgårdssjön där det bott en stormannaätt och att det finns förbindelse till gravfältet medelst en liten bäck som i dagsläget inte finns mer än en åfördjupning i landskapet. Byggmaterial från ”slottet” som varit vid Hovgårdssjön har tagits tillvara vid uppbyggnad av Velandas säteri. Det finns vida tankar om bosättningar förr längs med sjön och längs med Lerumsån och gravfältet som kanske varit för flera familjer vid bygden. Stora jordbruksmarker med åkrar och lite ängar finns runt byn Velandas. Det finns sägner vid Hovgårdssjön om en stor skatt, samt om en kvinna med barn som räddat sig i en stor ek vid ett fientligt anfall. En myt finns också om att Skogsrået flydde från Hovgårdssjön vid stor oro och tog sin tillflykt till Åkerssjö vid övre slussen i Trollhättan.

